פ א מיי' פ"ט מהלכות יסודי התורה הל' ג:

אליהו בהר הכרמל וכו'. משמע דבשם הקב"ה היה מתנבא לעבור וכיון דמוחזק מהימנינן ביה אע"ג דלא יהיב אות ובהלכה רבה (יבמות דף צ: ושם) נפקא לן דכתיב אליו תשמעון אפי' אמר לך עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל ותימה מאי קא פריך התם וליגמר מיניה כיון דע"פ הדיבור היה מתנבא מה שייך למילף מיניה לעבור משום תקנה דרבנן שלא על פי הדיבור ועוד למה לן הכא טעמא משום דאיתחזק בנביאות הא אפילו בלא נביא שרי לב"ד לעבור משום מיגדר מילתא ויש לומר דמדקדק התם מלישנא דברייתא דקתני הכל לפי שעה דמשמע הכל מפני צורך השעה ואי על פי הדיבור למה לי צורך השעה בין לצורך בין שלא לצורך צריך לקיים צוויו של מקום אלא ודאי בנביא שעשה מדעתו קא אמרה ברייתא דמיירי קרא והא דבעי הכא איתחזק היינו משום דכי איתחזק בנביאות סומכין עליו במה שהיה מבטיח לירידת אש ושוחטין על הבטחתו קדשים בחוץ שבזכותו ובתפלתו תרד אש מהשמים ויהיה מגדר מילתא בדבר שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים ויחזרו ישראל למוטב ומיהו בקראי משמע שעל פי הדיבור עשה דכתיב באליהו ובדברך עשיתי וגו' ופרש"י מאור הגולה בפירושו לנביאים ובדברך עשיתי שהקרבתי בשעת איסור הבמות ונראה לומר דכיון דעל פי הדיבור שרי משום צורך שעה הוא הדין שלא על פי הדיבור שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר כדאיתא בפ"ק דמגילה (דף ג:) ועוד י"ל דהא דקאמר אליהו ובדברך עשיתי לא שאמר לו הקב"ה אלא מקרא היה דורש דכתיב גוי וקהל גוים יהיה ממך ואמרינן עתידין בניך לעשות כמעשה נכרים פירוש לשחוט בחוץ ואני מסכים על ידו ולפי שהיה נביא מוחזק סמכו עליו שעליו נאמר מקרא זה:

הדרן עלך אלו הן הנחנקין

חבריה דמיכה דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו וכתיב ויאמר לו יען אשר לא שמעת [וגו'] ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא דכתיב כי כן צוה אותי וכתיב ויאמר לו גם אני נביא כמוך וכתיב וישב אתו וכתיב וילך וימצאהו אריה תני תנא קמיה דרב חסדא הכובש את נבואתו לוקה אמר ליה מאן דאכיל תמרי בארבלא לקי מאן מתרי ביה אמר אביי חבריה נביאי מנא ידעי אמר אביי דכתיב כי לא יעשה ה' [אלהים] דבר כי אם גלה סודו ודילמא הדרי ביה אם איתא דהדרי ביה אודועי הוו מודעי לכלהו נביאי והא יונה דהדרי ביה ולא אודעוהו יונה מעיקרא נינוה נהפכת אמרי ליה איהו לא ידע אי לטובה אי לרעה המוותר על דברי נביא מנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהיב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ אלא היכא דמוחזק שאני ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (אחר מאי) א"ר יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא אחר דבריו של שטן דכתיב ויגדל הילד ויגמל וגו' אמר שטן לפני הקב"ה רבונו של עולם זקן זה חננתו למאה שנה פרי בטן מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו מיד והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך אמר רבי שמעון בר אבא אין נא אלא לשון בקשה משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצחן לימים עמדה עליו מלחמה חזקה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש אף הקב"ה אמר לאברהם ניסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכלן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים את בנך ב' בנים יש לי את יחידך זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אשר אהבת תרוייהו רחימנא להו את יצחק וכל כך למה כדי שלא תטרף דעתו עליו קדמו שטן לדרך אמר לו הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך כי עתה תבא אליך ותלא אמר לו אני בתומי אלך אמר לו הלא יראתך כסלתך אמר לו זכר נא מי הוא נקי אבד כיון דחזא דלא קא שמיע ליה אמר ליה ואלי דבר יגונב כך שמעתי מאחורי הפרגוד השה לעולה ואין יצחק לעולה אמר לו כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו ר' לוי אמר אחר דבריו של ישמעאל ליצחק אמר לו ישמעאל ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה מלת בן שמנת ימים ואני בן שלש עשרה שנה אמר לו ובאבר אחד אתה מגרה בי אם אומר לי הקב"ה זבח עצמך לפני אני זובח מיד והאלהים נסה את אברהם תנו רבנן נביא שהדיח בסקילה רבי שמעון אומר בחנק מדיחי עיר הנדחת בסקילה רבי שמעון אומר בחנק נביא שהדיח בסקילה מ"ט דרבנן אתיא הדחה הדחה ממסית מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה ור"ש מיתה כתיבא ביה וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק מדיחי עיר הנדחת בסקילה מ"ט דרבנן גמרי הדחה הדחה או ממסית או מנביא שהדיח ור"ש גמר הדחה הדחה מנביא וליגמר ממסית דנין מסית רבים ממסית רבים ואין דנין מסית רבים ממסית יחיד אדרבה דנין הדיוט מהדיוט ואין דנין הדיוט מנביא ור"ש כיון שהדיח אין לך הדיוט גדול מזה אמר רב חסדא מחלוקת

חבריה דמיכה. דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא זה היה מיכיהו בן ימלא שנתנבא אותו היום על אחאב ליפול ביד ארם מפני שנפל בן הדד בידו ושלחו לשלום והיינו דקאמר אחאב ליהושפט לא ידבר עלי טוב כי אם רע מפני שנתנבא ככר את זו עליו ולא קיבל חבירו את דבריו דכתיב וימאן האיש להכותו: עדו הנביא. שנתנבא על מזבח ה' בבית אל שהיה ירבעם מקטר עליו ובדברי הימים גבי יאשיהו כתיב והוא היה עדו: כי כן צוה אותי. בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים (במקום הזה) ועבר על דברי עצמו ושמע לדברי הנביא השקר ואכל ושתה: תמרי בארבילא. תמרים הנתונים בכברה: דילמא הדרו ביה. פמליא של מעלה וניחם על הרעה והם אינם יודעים והיאך מתרינן בו התראת ספק: והא יונה דהדרו ביה. מהפוך את נינוה: מעיקרא נינוה נהפכת אמרו ליה. ברוח הקדש ומשמע נמי לטובה שיהפכו מעשיהם מרעה לטובה וכיון ששבו נתקיימה הנבואה ולא מיהדר הוא: ואיהו דלא ידע. הוא היה טועה וסבור שהוא לרעה: מנא ידע. האי גברא שזה נביא אמת שהקב"ה עונשו והלא שמא סבור שזהו נביא שקר לפיכך מוותר על דבריו: היכא דהוחזק. שהוא צדיק ונביא אמת: שאני. ולא בעי אות: היכי שמע ליה יצחק. שהוא דבר אמת מה שלא נאמר לשום אדם להקריב את בנו: שחוטי חוץ. שהרי בית המקדש היה בירושלים: הנסה דבר אליך תלאה. וכי היה לאוהבך לנסותך בדבר שהיא תלאה אותך ומכרית את זרעך: הנה יסרת רבים. רגית והחיית' לו כל באי העולם בדברים ועתה הנה בא להלאותך ולבהלך: נביא שהדיח. שמתנבא בשם הקב"ה לעבוד עבודת כוכבים: הדחה. כתיב הכא כי דבר סרה להדיחך וכתיב במסית כי בקש להדיחך וגו': מיתה כתב ביה. והך גזירה שוה לא גמר מרביה דאין אדם דן גזירה שוה מעצמו: ורבי שמעון גמר הדחה הדחה מנביא. דבעיר הנדחת אגמריה רביה גזירה שוה מסיני לדון הדחה הדחה ומסתברא דמנביא אגמריה הלכה למשה גזירה שוה זו כדיהיב טעמא למלתיה:

מחלוקת

רבינו חננאל

שמים: תני תנא קמיה דרב חסדא לוקה א"ל ומי התרה בו דלקי כלומר מי יודע ששלחו אלהים להינבא והסתיר נבואתו ואמר אביי חבריו הנביאים שגילה כדכתיב כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ודלמא הדרו ביה כו': המוותר על דברי נביא ואינו עושה כל מה שיאמר לו אלא ממאן לשמוע דבריו כגון חבריה דמיכיהו כדכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר לרעהו בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו וכתיב ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו דינו בידי שמים. ואקשינן מנא ידע דהוא נביא ואיענש ושנינן מוחזק בנביאות הוה אבל מאן דלא מוחזק לא מיחייב לקבולי מיניה עד דיהיב ליה אות ומופת ומאן דמוחזק מקבלינן מיניה מאליהו בהר הכרמל אילולי שהיה מוחזק בנביאות היכי הוו מקבלי מיניה ועבדי שחוטי חוץ אלא ש"מ היכא דמוחזק שאני. ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא שנאמר כי כן צוה אותי בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר השיבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישתה מים כחש לו דינו בידי שמים שנאמר וימצאהו האריה בדרך וימיתהו. ירושלמי א"ר שמואל בר רב יצחק ונביא אחד זקן ישב בבית אל זה אמציהו כהן בית אל: ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם אחר מי א"ר יוחנן אחר דברי השטן שאמר לפני הקב"ה רבון כל העולמים זקן זה חננתו למאה פרי [בטן] ומכל סעודות שעש' לא היה לו להקריב לפניך תור או בן יונה אחד. א"ל כלום עשה אלא למען בנו אם אני אומר לו זבח אותו לפני עושה. מיד והאלהים נסה את אברהם כו' ר' לוי אמר אחר דברי ישמעאל שאמר ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה נמלתה בן ח' ימים ואני בן י"ג שנה א"ל ובאבר אחד אתה מי יראיני אם אומר לו הקב"ה זבח עצמך מיד אני זובח את עצמי. מיד והאלהים נסה את אברהם: ת"ר נביא שהדיח בסקילה מאי טעמא גמרי הדחה הדחה ממסית מה מסית בסקילה אף נביא שהדיח בסקילה רבי שמעון אומר מיתה כתיבא ביה וכל מיתה האמורה בתורה סתם בחנק. מדיחי עיר הנדחת בסקילה גמרי הדחה הדחה אי ממסית אי מנביא שהדיח ר' שמעון אומר בחנק גמר הדחה הדחה מנביא שהדיח.

מסורת הש"ס

[illegible]

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה עדו הנביא שנתנבא על מזבח בבית אל כו'. [illegible]

תורה אור השלם

[illegible]

כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ: כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל: ל) וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי: [תהלים כו, יא] מ) הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ: נ) זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ: [איוב ד, ז] ס) וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ: ע) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: [בראשית כב, ח] [illegible]

ליקוטי רש"י הכני נא. סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר ה' הכיני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב. בדבר ה'. הקב"ה אמר שתכה אותי [מ"א כ, לה]. דאכיל תמרי בארבילא. האוכל תמרים בכברה יהא לוקה בתמיה [מכות כ:]. כי לא יעשה אדני אלהים דבר אלא א"כ גלה סודו. אותו סוד אל עבדיו הנביאים [עמוס ג, ז]. היכי דמוחזק שאני. [illegible]

עונה הגמרא:

יוֹנָה, מֵעִיקָּרָא (מלכתחילה) ״**נִינְוֵה נֶהְפָּכֶת**״ **אָמְרֵי לֵיהּ** – אמרו לו ברוח הקודש[14], **אִיהוּ** – הוא, יונה, **לֹא יָדַע** שהכוונה בדברים אלה היא **אִי** (אם) **לְטוֹבָה אִי לְרָעָה**, וטעה לחשוב שהנבואה שנמסרה לו היא לרעה[15].

הגמרא עוברת לדון בענין המוותר על דברי נביא:

הַמְוַותֵּר עַל דִּבְרֵי נָבִיא שחייב מיתה בידי שמים, **מְנָא יָדַע דְּאִיעֲנַשׁ** – מנין יודע אדם זה שהנביא שציוה אותו הוא נביא אמת, שיֵענש מן השמים כשעובר על דבריו, והרי יתכן שעושה כן מפני שסבור שנביא שקר הוא[16]!

עונה הגמרא:

דְּיָהֵב לֵיהּ – שנתן לו הנביא **אוֹת**, והראה לו בכך שנביא אמת הוא[17].

מקשה הגמרא:

וְהָא (והרי) **מִיכָה, דְּלֹא יָהֵיב לֵיהּ** – שלא נתן לו לרעהו **אוֹת** כשציוה אותו להכותו, **וְאַף** על פי כן **אִיעֲנַשׁ** – נענש אותו אדם כשעבר על דברי מיכה!

עונה הגמרא:

הֵיכָא דְּמוּחְזָק – כאשר כבר מוחזק לנו אדם שהוא צדיק ונביא אמת[18], **שַׁאנִי** (שונה הדבר), שאז חייבים לשמוע בקולו גם מבלי שיצטרך לתת אות. ולפיכך היה רעהו של מיכה חייב לשמוע בקולו, אחרי שכבר הוחזק מיכה כנביא אמת.

הגמרא מביאה לכך ראיה:

דְּאִי לֹא תֵּימָא הָכִי – שאם לא תאמר כן, **אַבְרָהָם** אבינו שרצה להקריב את יצחק בנו **בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, הֵיכִי שָׁמַע לֵיהּ** – איך שמע לו **יִצְחָק** והאמין לדבריו[19]? וכן **אֵלִיָּהוּ** הנביא שהקריב קרבן **בְּהַר הַכַּרְמֶל** בשעת איסור הבמות כדי להכחיש את נביאי הבעל[20], **הֵיכִי סָמְכֵי עֲלֵיהּ** – איך סמכו עליו, **וְעָבְדֵי** – ועשו קרבנות שהם **שְׁחוּטֵי חוּץ**? **אֶלָּא** בהכרח כפי שאמרנו, **שֶׁהֵיכָא דְּמוּחְזָק** אדם כנביא אמת **שַׁאנִי**, ואין הוא צריך לתת אות כדי לאמת את דבריו[21].

כיון שהזכירה את נסיון עקידת יצחק, פונה הגמרא לעסוק בפרשה זו:

נאמר בתורה בתחילת פרשת העקידה (בראשית כב, א): ״**וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם**״. **אַחַר מַאי** – אחרי מה, כלומר, אחרי אלו דברים[22]? **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם** (בשם) **רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִימְרָא: אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל שָׂטָן** שקיטרג על אברהם אבינו לפני הקב״ה. **דִּכְתִיב** בפרשה של לידת יצחק[23] (שם כא, ח): ״**וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וגו׳**, וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק״. **אָמַר שָׂטָן לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ״רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! זָקֵן זֶה, חֲנַנְתּוֹ** לְאחר **מֵאָה שָׁנָה בִּפְרִי בֶטֶן; מִכָּל הַסְּעוּדָה שֶׁעָשָׂה**, האם **לֹא הָיָה לוֹ תּוֹר אֶחָד אוֹ גּוֹזָל אֶחָד לְהַקְרִיב לְפָנֶיךָ**״[24]? **אָמַר לוֹ** הקדוש ברוך הוא: ״**כְּלוּם עָשָׂה** סעודה זו, **אֶלָּא בִּשְׁבִיל בְּנוֹ**; אפילו **אִם אֲנִי אוֹמֵר לוֹ ׳זְבַח אֶת בִּנְךָ לְפָנַי׳, מִיָּד זוֹבְחוֹ**״. **מִיָּד** לאחר דברים אלה, ״**וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם**״.

הגמרא ממשיכה ודורשת את הפסוק השני בפרשת העקידה:

״**וַיֹּאמֶר: קַח נָא אֶת בִּנְךָ...**״ (שם ב). **אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר אַבָּא: אֵין** ״**נָא**״ **אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה**. והיינו, שהקב״ה רמז לאברהם שהוא מבקש ממנו לעמוד בנסיון זה. **מָשָׁל לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁעָמְדוּ עָלָיו מִלְחָמוֹת הַרְבֵּה, וְהָיָה לוֹ גִּבּוֹר אֶחָד וְנִצְּחָן. לְיָמִים** (פעם אחת) **עָמְדָה עָלָיו** (על המלך) **מִלְחָמָה חֲזָקָה** ביותר. **אָמַר לוֹ** המלך לגיבורו: ״**בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, עֲמוֹד לִי** גם **בְּמִלְחָמָה זוֹ**, כדי **שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ** הבריות: ׳המלחמות **הָרִאשׁוֹנוֹת אֵין בָּהֶם מַמָּשׁ**, כלומר, לא היו אלו אויבים של ממש ולא היתה גבורה באותן נצחונות׳ ״. **אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְאַבְרָהָם: ״נִיסִּיתִיךָ בְּכַמָּה נִסְיוֹנוֹת וְעָמַדְתָּ בְּכֻלָּן**[25]; **עַכְשָׁיו עֲמוֹד לִי** גם **בְּנִסָּיוֹן זֶה**, כדי **שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ** הבריות: ׳**אֵין מַמָּשׁ** בְּנסיונות **הָרִאשׁוֹנִים**׳ ״[26].

הגמרא דורשת את המשך הפסוק:

״**וַיֹּאמֶר: קַח נָא אֶת בִּנְךָ**״. אמר לו אברהם להקב״ה: ״**שְׁנֵי בָּנִים יֵשׁ לִי**, יצחק וישמעאל״. אמר לו הקב״ה: ״**אֶת יְחִידְךָ**״. אמר אברהם להקב״ה: ״**זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ וְזֶה יָחִיד לְאִמּוֹ**״. אמר לו הקב״ה: ״**אֲשֶׁר**

הערות

14. יונה ג, ד. המלה ״נֶהְפָּכֶת״ ניתנת להתפרש גם כנבואה לטובה: נינוה תתהפך מרעה לטובה על ידי שישובו מרשעם. וכיון ששבו הרי נתקיימה הנבואה במובנה החיובי. נמצא שלא היתה כאן ״חזרה״ מהגזירה המקורית [שצריכים להודיע עליה לנביא; שכבר מלכתחילה נאמרה הנבואה בלשון המשתמעת לשתי פנים] (רש״י; ועיין דרך ה׳ לרמח״ל חלק ג, ד, ז).

15. רש״י (ועיין מהרש״א).

16. רש״י.

17. וכגון שאמר דבר שעתיד לקרות, ובא הדבר כדבריו. אבל אין הנביא צריך לעשות אות שיש בו שינוי מנהגו של עולם (רמב״ם הלכות יסודי התורה י, א).

18. כלומר, שכבר נתאמת הדבר בידינו שנביא אמת הוא, אחרי שנתן אותות ונאמנו דבריו. ואחרי שהוחזק אדם זה כנביא אמת, אין הוא צריך יותר לתת אות.

כתב הרמב״ם (שם הלכה א-ב): ״כשבא אדם הראוי לנבואה ומתנבא בשם ה׳, אומרים לו: ׳אם נביא אתה, אמור לנו דברים העתידים להיות׳, והוא אומר, ואנו מחכים לו לראות היבואו דבריו אם לא יבואו. ואפילו אם נפל דבר אחד קטן מדבריו, בידוע שהוא נביא שקר. ואם באו דבריו כולם, יהיה בעינינו נאמן. ובודקים אותו פעמים הרבה, אם נמצאו דבריו כולם נאמנים הרי זה נביא אמת״.

עוד כתב הרמב״ם (שם ה): וכן אם העיד עליו נביא אחר (שהוחזק כבר כנביא) שהוא נביא, הרי זה בחזקת נביא, ואין זה השני צריך חקירה. ולאחר שהוחזק הנביא כנביא, אסור לחשב אחריו ולהרהר בנבואתו שמא אינה אמת, ואסור לנסותו יותר מדי, אלא מאחר שנודע שזה נביא, יאמינו ויֵדעו כי ה׳ בקרבם ולא יהרהרו ולא יחשבו אחריו.

ואין מאמינים אדם שהוא נביא, אפילו אם עושה אות או מופת, אלא אם כן ידענו בו מתחילתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו, שנתעלה בהם על כל בני גילו, והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ובפרישותה, אם אחר כך בא ועשה אות או מופת ואמר שהאל שלחו, מצוה לשמוע ממנו (שם ז, ז). ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גיבור במדותיו, ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, בעל דעה רחבה נכונה עד מאד ... שלם בגופו ... והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן, והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו (שם ז, א. ועיין עוד בהקדמת הרמב״ם לפירוש המשניות, ובדרשות הר״ן יב ד״ה ולפי שבהעלותו).]

19. שזהו דבר שלא נאמר מעולם לשום אדם, שיקריב את בנו (רש״י). [ולא מצאנו שעשה אברהם אות כדי לאמת את נבואתו.]

20. ראה מלכים־א יח, יז-לט. לאחר שנבנה בית המקדש אסור להקריב קרבן בבמה (כלומר, במזבח אחֵר חוץ מבית המקדש), והעושה כן חייב כרת (ראה ויקרא יז, א-ט; משניות זבחים פרק יד, ד-ט). קרבנות שהוקרבו מחוץ לבית המקדש נקראים ״שחוטי חוץ״.

21. [דברי הגמרא כאן מבוססים על ההלכה שנביא המורה לעבור על דברי תורה לצורך שעה, שומעים לו; פרטי הלכה זו ידונו בסוגיא להלן צ, א.]

22. מהלשון ״אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה״ משמע שהמעשה הנזכר כאן בא בעקבות דברים שנאמרו בפרשה הקודמת, ולפיכך שואלת הגמרא מה הם דברים אלה שאחריהם בא נסיון העקידה (גור אריה לפסוק זה; מהרש״א).

23. האמורה לפני פרשת העקידה.

24. כלומר, אפילו קרבן קטן כזה, שהוא קרבנו של עני, לא הביא אברהם לפניך (מהרש״א; ראה ויקרא ה, ז).

ומדוע באמת לא הקריב אברהם קרבן על לידת בנו? ויש לבאר, שאברהם אבינו לא ראה כלל תועלת לעצמו בלידת בנו, וכל בקשתו לבן היתה לשם שמים, ועל כן הקדיש את בנו כבר משעה שנולד, ולא היה בנו נחשב לו כלל כשלו, אלא של ה׳. ועל כן לא הקריב אברהם קרבן על לידתו, שהרי כולו קודש הוא לה׳. וזהו שאמר ה׳ לשטן, אם אני אומר לו זבח את בנך מיד זובחו, הרי שאינו רואה את לידת בנו כמתנה לעצמו שיצטרך להביא קרבן על כך, אלא מחשיב אותו כשל ה׳ (בן יהוידע; ועיין עוד סנהדרי קטנה).

25. ״עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם״ (אבות ה, ג; ראה פירוט הנסיונות ברע״ב שם). נסיון העקידה היה האחרון והקשה שבהם.

26. [אחת המטרות של הנסיון היא כדי לפרסם בעולם את מעלת הצדיקים, ולהראות בכך את יושר משפטו של הקב״ה, שלא לחנם מרומם אותם ונותן להם גדולה (ראה מדרש רבה בראשית נה, א). אם לא יעמוד אברהם בנסיון זה, יתמעט בעיני הבריות גם הרושם שנוצר מעמידתו בנסיונות הקודמים. (ועיין עוד מורה נבוכים ג, כד, וברמב״ן בראשית כב, א.)]

חבריה דמיכה דכתיב א) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו וכתיב ב) ויאמר לו יען אשר לא שמעת [וגו'] ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא דכתיב ג) כי כן צוה אותי וכתיב ד) ויאמר לו גם אני נביא כמוך וכתיב ה) וישב אתו וכתיב ו) וילך וימצאהו אריה תני תנא קמיה דרב חסדא הכובש את נבואתו לוקה א) אמר ליה מאן דאכיל תמרי בארבלא לקי מאן מתרי ביה אמר אביי חבריה נביאי מנא ידעי אמר אביי דכתיב ז) כי לא יעשה ה' [אלהים] דבר כי אם גלה סודו ודילמא הדרי ביה אם איתא דהדרי ביה אודועי הוו מודעי לכלהו נביאי והא יונה דהדרי ביה ולא אודעוהו יונה מעיקרא נינוה נהפכת אמרי ליה איהו לא ידע אי לטובה אי לרעה המוותר על דברי נביא מנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהיב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ אלא א]היכא דמוחזק שאני ח) ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ב) (אחר מאי) א"ר יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא אחר דבריו של שטן דכתיב ט) ויגדל הילד ויגמל וגו' אמר שטן לפני הקב"ה רבונו של עולם זקן זה חננתו למאה שנה פרי בטן מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו מיד והאלהים נסה את אברהם י) ויאמר קח נא את בנך אמר רבי שמעון בר אבא ג) אין נא אלא לשון בקשה משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצחן לימים עמדה עליו מלחמה חזקה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש אף הקב"ה אמר לאברהם ניסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכלן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים את בנך ב' בנים יש לי י) את יחידך זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו י) אשר אהבת תרוייהו רחימנא להו י) את יצחק וכל כך למה כדי שלא תטרף דעתו עליו קדמו שטן לדרך אמר לו כ) הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך כי עתה תבא אליך ותלא אמר לו ל) אני בתומי אלך אמר לו ד) מ) הלא יראתך כסלתך אמר לו נ) זכר נא מי הוא נקי אבד כיון דחזא דלא קא שמיע ליה אמר ליה ס) ואלי דבר יגונב כך שמעתי מאחורי הפרגוד ע) השה לעולה ואין יצחק לעולה אמר לו ה) כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו ר' לוי אמר אחר דבריו של ישמעאל ליצחק אמר לו ישמעאל ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה מלת בן שמונת ימים ואני בן שלש עשרה שנה אמר לו ובאבר אחד אתה מגרה בי אם אומר לי הקב"ה זבח עצמך לפני אני זובח מיד והאלהים נסה את אברהם ו) תנו רבנן נביא שהדיח בסקילה רבי שמעון אומר בחנק ז) מדיחי עיר הנדחת בסקילה רבי שמעון אומר בחנק נביא שהדיח בסקילה מ"ט דרבנן אתיא פ) הדחה צ) הדחה ממסית מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה ור"ש מיתה כתיבא ביה ח) וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק מדיחי עיר הנדחת בסקילה מ"ט דרבנן גמרי ק) הדחה הדחה או ממסית או מנביא שהדיח ור"ש גמר ק) הדחה פ) הדחה מנביא וליגמר ממסית דנין מסית רבים ממסית רבים ואין דנין מסית רבים ממסית יחיד אדרבה ט) דנין הדיוט מהדיוט ואין דנין הדיוט מנביא ור"ש י) כיון שהדיח אין לך הדיוט גדול מזה אמר רב חסדא

מחלוקת

חבריה דמיכה. דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא זה היה מיכיהו בן ימלא שנתנבא אותו היום על אחאב ליפול ביד ארם מפני שנפל בן הדד בידו ושלחו לשלום והיינו דקאמר אחאב ליהושפט לא ידבר עלי טוב כי אם רע מפני שנתנבא כבר את זו עליו ולא קיבל חבירו את דבריו דכתיב וימאן האיש להכותו: עדו הנביא. שנתנבא על מזבח א] ה' בבית אל שהיה ירבעם מקטר עליו ט) ובדברי הימים גבי יאשיהו כתיב והוא היה עדו: כי כן צוה אותי. בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ל) (במקום הזה) ועבר על דברי עצמו ושמע לדברי הנביא השקר ואכל ושתה: תמרי בארבילא. תמרים הנתונים בכברה: דילמא הדרו ביה. פמליא של מעלה וניחם על הרעה והם אינם יודעים והיאך מתרינן בו התראת ספק: והא יונה דהדרו ביה. מהפוך את נינוה: מעיקרא נינוה נהפכת אמרו ליה. ברוח הקדש ומשמע נמי לטובה שיהפכו מעשיהם מרעה לטובה וכיון שכבר נתקיימה הנבואה ולא מיהדר הוא: ואיהו דלא ידע. הוא היה טועה וסבור שהוא לרעה: מנא ידע. האי גברא שזה נביא אמת שהקב"ה עונשו והלא שמא סבור שזהו נביא שקר לפיכך מוותר על דבריו: היכא דהוחזק. שהוא צדיק ונביא אמת: שאני. ולא בעי אות: היכי שמע ליה יצחק. שהוא דבר אמת מה שלא נאמר לשום אדם להקריב את בנו: שחוטי חוץ. שהרי בית המקדש היה בירושלים: הנסה דבר אליך תלאה. וכי היה לאוהבך לנסותך בדבר שהיא תלאה אותך ומכרית את זרעך: הנה יסרת רבים. ליית והחיית' לו כל באי העולם כדברים ועתה הנה בא להלאותך ולבהלך: נביא שהדיח. שמתנבא בשם הקב"ה לעבוד עבודת כוכבים: הדחה. כתיב הכא כי דבר סרה להדיחך וכתיב במסית כי ביקש להדיחך וגו': מיתה כתב ביה. והך גזירה שוה לא גמר מרביה דאין אדם דן גזירה שוה מעצמו: ורבי שמעון גמר הדחה הדחה מנביא. דבעיר הנדחת אגמריה רביה גזירה שוה מסיני לדון הדחה הדחה ומסתברא דמנביא אגמריה הלכה למשה גזירה שוה זו כדיהיב טעמא למלתיה:

מחלוקת

אליהו בהר הכרמל וכו'. משמע דבשם הקב"ה היה מתנבא לעבור וכיון דמוחזק מהימנינן ביה אע"ג דלא יהיב אות ובהאשה רבה (יבמות דף צ: ושם) נפקא לן דכתיב אליו תשמעון אפי' אמר לך עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל ותימה מאי קא פריך התם וליגמר מיניה כיון דע"פ הדיבור היה מתנבא מה שייך למילף מיניה לעבור משום תקנה דרבנן שלא על פי הדיבור ועוד למה לן הכא טעמא משום דאיתחזק בנביאות הא אפילו בלא נביא שרי לב"ד לעבור משום מיגדר מילתא ויש לומר דמדקדק התם מלישנא דברייתא דקתני הכל לפי שעה דמשמע הכל מפני צורך השעה ואי על פי הדיבור למה לי צורך השעה בין לצורך בין שלא לצורך צריך לקיים צוויו של מקום אלא ודאי בנביא שעשה מדעתו קא אמרה ברייתא דמיירי קרא והא דבעי הכא איתחזק היינו משום דכי איתחזק בנביאות סומכין עליו במה שהיה מבטיח לירידת אש ושוחטין על הבטחתו קדשים בחוץ שבזכותו ובתפלתו תרד אש מהשמים ויהיה מגדר מילתא בדבר שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים ויחזרו ישראל למוטב ומיהו בקראי משמע שעל פי הדיבור עשה דכתיב באליהו ובדברך עשיתי וגו' ופרש"י מאור הגולה בפירושו לנביאים ובדברך עשיתי שהקרבתי בשעת איסור הבמות ונראה לומר דכיון דעל פי הדיבור שרי משום צורך שעה הוא הדין שלא על פי הדיבור שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר כדאיתא בפ"ק דמגילה (דף ג:) ועוד י"ל דהא דקאמר אליהו ובדברך עשיתי לא שאמר לו הקב"ה אלא מקרא היה דורש דכתיב גוי וקהל גוים יהיה ממך ואמרינן מ) עתידין בניך לעשות כמעשה גוים פירוש לשחוט בחוץ ואני מסכים על ידו ולפי שהיה נביא מוחזק סמכו עליו שעליו נאמר מקרא זה:

הדרן עלך אלו הן הנחנקין

פ א מיי' פ"ט מהלכות יסודי התורה הל' ג:

רבינו חננאל

שמים: תני תנא קמיה דרב חסדא לוקה א"ל ומי התרה בו דלקי כלומר מי יודע ששלחו אלהים להינבא והסתיר נבואתו ואמר אביי חבריו הנביאים שגילה כדכתיב כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ודלמא הדרו ביה כו': המוותר על דברי נביא ואינו עושה כל מה שיאמר לו אלא ממאן לשמוע דבריו כגון חבריה דמיכיהו כדכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר לרעהו בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו וכתיב ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו דינו בידי שמים. ואקשינן מנא ידע דהוא נביא ואיענש ושנינן מוחזק בנביאות הוה אבל מאן דלא מוחזק לא מיחייב לקבולי מיניה עד דיהיב ליה אות ומופת ומאן דמוחזק מקבלינן מיניה מאליהו בהר הכרמל אילולי שהיה מוחזק בנביאות היכי הוו מקבלי מיניה ועבדי שחוטי חוץ אלא ש"מ היכא דמוחזק שאני. ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא שנאמר כי כן צוה אותי בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר השיבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישתה מים כחש לו דינו בידי שמים שנאמר וימצאהו האריה בדרך וימיתהו. ירושלמי א"ר שמואל בר רב יצחק ונביא אחד זקן ישב בבית אל זה אמציהו כהן בית אל: ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם אחר מי א"ר יוחנן אחר דברי השטן שאמר לפני הקב"ה רבון כל העולמים זקן זה חננתו למאה פרי [בטן] ומכל סעודות שעשי' לא היה לו להקריב לפניך תור או בן יונה אחד. א"ל כלום עשה אלא למען בנו אם אני אומר לו זבח אותו לפני עושה. מיד והאלהים נסה את אברהם כו' ר' לוי אמר אחר דברי ישמעאל שאמר ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה נמלתה בן ח' ימים ואני בן י"ג שנה א"ל ובאבר אחד אתה מי יראיני אם אומר לו הקב"ה זבח עצמך מיד אני זובח את עצמי. מיד והאלהים נסה את אברהם: ת"ר נביא שהדיח בסקילה מאי טעמא גמרי הדחה הדחה ממסית מה מסית בסקילה אף נביא שהדיח בסקילה רבי שמעון אומר מיתה כתיבא ביה וכל מיתה האמורה בתורה סתם בחנק. מדיחי עיר הנדחת בסקילה גמרי הדחה הדחה אי ממסית אי מנביא שהדיח ר' שמעון אומר בחנק גמר הדחה הדחה מנביא שהדיח.

א) מכות כ:, ב) [נ"ל מאי אחר כ"א בע"י], ג) [לעיל מג: ברכות י. סוטה יוד:], ד) [פירושו דמלאת תמלא בתוס' ב"מ נח: סוף ד"ה הלא], ה) [אדר"נ פ"ל], ו) לעיל סו. פד., ז) [לעיל נ.], ח) [לעיל נג: ופד:], ט) [לעיל פד.], י) [שם], כ) לא נמצא שם מפורש וברד"ק כתב רמז לזה, ל) ס"א ל"ג, מ) [ב"ר פ' וישלח].

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה עדו הנביא שנתנבא על מזבח בבית אל כו'. כנ"ל:

תורה אור השלם

א) וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְיָ הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ: [מלכים א' כ, לה]

ב) וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְיָ הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ: [מלכים א' כ, לו]

ג) כִּי כֵן צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְיָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה מָּיִם וְלֹא תָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתָּ: [מלכים א' יג, ט]

ד) וַיֹּאמֶר לוֹ גַּם אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר אֵלַי בִּדְבַר יְיָ לֵאמֹר הֲשִׁבֵהוּ אִתְּךָ אֶל בֵּיתֶךָ וְיֹאכַל לֶחֶם וְיֵשְׁתְּ מָיִם כִּחֵשׁ לוֹ: [מלכים א' יג, יח]

ה) וַיָּשָׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁתְּ מָיִם: [מלכים א' יג, יט]

ו) וַיֵּלֶךְ וַיִּמְצָאֵהוּ אַרְיֵה בַּדֶּרֶךְ וַיְמִיתֵהוּ וַתְּהִי נִבְלָתוֹ מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וְהַחֲמוֹר עֹמֵד אֶצְלָהּ וְהָאַרְיֵה עֹמֵד אֵצֶל הַנְּבֵלָה: [מלכים א' יג, כד]

ז) כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דָּבָר כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים: [עמוס ג, ז]

ח) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: [בראשית כב, א]

ט) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק: [בראשית כא, ח]

י) וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: [בראשית כב, ב]

כ) הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל: הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק: כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ: כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל: [איוב ד, ב-ה] ל) וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי: [תהלים כו, יא] מ) הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ: [איוב ד, ו] נ) זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ: [איוב ד, ז] ס) וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ: [איוב ד, יב] ע) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: [בראשית כב, ח] פ) וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר סָרָה עַל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: [דברים יג, ו] צ) וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: [דברים יג, יא] ק) יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם: [דברים יג, יד]

ליקוטי רש"י הכני נא. סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר ה' הכיני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב. בדבר ה'. הקב"ה אמר שתכה אותי [מ"א כ, לה]. דאכיל תמרי בארבילא. האוכל תמרים בכברה יהא לוקה בתמיה [מכות כ:]. כי לא יעשה אדני אלהים דבר אלא א"כ גלה סודו. אותו סוד אל עבדיו הנביאים [עמוס ג, ז]. היכי דמוחזק שאני. אשר ידבר הנביא, ויאמר דבר זה עתיד לבוא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך השעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון [דברים יח, כב]. כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה ושעת איסור הבמות היתה ואיכא כרת דשחוטי חוץ וכרת דהעלאה [יבמות צ:]. [ההמשך בדף צ.]

אָהַבְתָּ". אמר לו אברהם: "**תַּרְוַיְיהוּ רְחִימְנָא לְהוּ** - את שניהם אני אוהב". אמר לו הקב"ה: "**אֶת יִצְחָק**".

הגמרא מבארת את טעם אריכות הדברים:

וְכָל כָּךְ לָמָּה? מדוע לא אמר לו ה' מיד: "קח נא את יצחק"? **כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ** של אברהם **עָלָיו** כשישמע פתאום שעליו להקריב את יצחק.

מספרת הגמרא:

קְדָמוֹ שָׂטָן לַדֶּרֶךְ - השטן הקדים ובא לפני אברהם בדרכו **וְאָמַר לוֹ**[27]: "**הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה...** - האם צריך היה [הקב"ה] לנסות אותך בדבר שמַלְאֶה אותך (מתיש את כחך)? **הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים** - הרי אתה לימדת מוסר ה' לרבים, **וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק, כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ** וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ. כלומר, קרבת את באי העולם לאמונת ה'. **כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא**, תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל - ועכשיו בא לך נסיון זה להלאות אותך ולהבהילך"[28]. **אָמַר לוֹ** אברהם אבינו: "**אֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ**[29] - אקיים מצות ה' בתמימות"[30]. **אָמַר לוֹ** השטן (איוב ד, ו): "**הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ** - הרי יראתך מה' היתה צריכה להיות לך לבטחון, ועתה הנה היא גורמת לך הפסד, שאתה שוחט את בנך"[31]! **אָמַר לוֹ** אברהם לשטן: (שם, ז): "**זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד**, וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ"[32]. **כֵּיוָן דַּחֲזָא דְּלֹא קָא שָׁמִיעַ לֵיהּ** - מכיון שראה השטן שאברהם אינו שומע לו, ניסה להכשילו בדרך אחרת; **אָמַר לֵיהּ** (שם, יב): "**וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב**, וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ (מקצת ממנו); **כָּךְ שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפַּרְגּוֹד**[33]: **הַשֶּׂה** יקרב **לְעוֹלָה, וְאֵין יִצְחָק** קרב **לְעוֹלָה**"[34]. **אָמַר לוֹ** אברהם: "**כָּךְ עוֹנְשׁוֹ שֶׁל בַּדַּאי** (שקרן), **שֶׁאֲפִילּוּ אָמַר אֱמֶת, אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ**"[35].

הגמרא לעיל הביאה את דרשתו של רבי יוחנן למלים "וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" ("אחר דבריו של שטן"); הגמרא מביאה עתה דרשה אחרת למלים אלו:

רַבִּי לֵוִי אָמַר: "אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", **אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל לְיִצְחָק. שֶׁאָמַר לוֹ יִשְׁמָעֵאל לְיִצְחָק**: "**אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ** בְּקִיּוּם **הַמִּצְוֹת; שֶׁאַתָּה מַלְתָּ** כשהיית **בֶּן שְׁמוֹנַת יָמִים, וַאֲנִי** נימולתי כשהייתי **בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה**"[36]. **אָמַר לוֹ** יצחק: "**וּבְאֵבֶר אֶחָד** בלבד **אַתָּה מְגָרֶה בִּי** (מתגרה בי)? הרי אפילו **אִם אוֹמֵר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא 'זְבַח עַצְמְךָ לְפָנַי', אֲנִי זוֹבֵחַ**". **מִיָּד** לאחר דברים אלה, "**וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם**"[37].

הגמרא חוזרת עתה לענין נביא השקר, ומביאה ברייתא:

תָּנוּ רַבָּנָן: נָבִיא שֶׁהִדִּיחַ לעבוד עבודה זרה[38], נידון **בִּסְקִילָה; רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: בְּחֶנֶק.**

הערות

27. הגמרא מציגה את הויכוח בין השטן לאברהם באמצעות פסוקים ממענהו של אליפז לאיוב (איוב ד, ב-ה). אין כמעט קשר בין משמעותם הפשוטה של הדברים במקרא, לבין מובנם בסוגייתנו כפי שהם מושמים בפי השטן. אמנם כן היא דרך החכמים בהגדות לסמוך את דבריהם על לשונות הכתובים, כפי שמצאנו הרבה במדרשים (מהרש"א; עיון יעקב). [ועיין בענין זה בפירושי ההגדות לרשב"א ברכות לח, ב; ריא"ז, הובא בשלטי הגבורים לעבודה זרה ו, א מדפי הרי"ף; באר הגולה למהר"ל, הבאר השלישי.]

28. [השטן (המקטרג לפני הקב"ה על האדם) הוא גם היצר הרע, הנטוע בלבו של אדם להטותו לרע ולהעמידו בנסיון (ראה בבא בתרא טז, א).]

השטן רצה להניא את אברהם מלקיים מצות בוראו, בטענה שאין ראוי שינסה אותו אוהבו בדבר שמַלְאֶה אותו ומכרית את זרעו (רש"י). השטן גם הוסיף והזכיר לאברהם את פעולותיו ללמד בעולם את האמונה באל אחד ולהכניס בני אדם תחת כנפי השכינה, כדי לרמוז לו בכך שאם יקיים את ציווי ה', יִמָּנעו בני אדם מלהתקרב לאמונת ה', כשיִראו שהקב"ה מבקש עבודה קשה כזו לשחוט בן יחיד אשר אהב. וכמו כן, יחשבו את אברהם לאיש אכזר, ולא ירצו עוד ללמוד ממנו, ואפילו אלו שכבר נדבקו בו יפרשו ממנו. ונמצא שבמעשה זה הורס הוא את כל אשר טרח לבנות כל ימי חייו (ערוך לנר). ועוד, חילול ה' גדול עלול לצמוח ממעשה זה, שיאמרו הבריות: זה אשר לימד את בני דורו במשך כל ימי חייו להתרחק מעבודה זרה ולעבוד את יחידו של עולם, הנה עתה בעצמו הקריב את בנו למולך (שיחות מוסר להרב חיים שמואלביץ, תשלא, יא). ועוד, הרי אברהם אבינו גילה בעולם את מדת חסדו של הקב"ה, ולימד שרצון ה' שיתנהגו במדה זו, ועתה יאמרו שאין זה כלל אמת, שהרי אין לך אכזריות גדולה מזו, ותְאבד כל מה שיגעת כל ימיך להדריכם בדרך האמת (אמת ליעקב, בראשית יז, א).

באופן זה ביקש השטן להעביר את אברהם על מצות בוראו, "לשם שמים": כדאי לעבור על מצות ה' ב"שב ואל תעשה", מאשר לחלל שם שמים על ידי מעשה; או שמא ניתן להוציא את הציווי מפשוטו, ולפרש בו כוונה אחרת, כדי שלא יתחלל שם שמים (שיחות מוסר, שם).

29. זהו פסוק בתהלים (כו, יא), ואיננו מסדר הפסוקים באיוב שהוזכרו מקודם. הגמרא משתמשת בפסוק זה לדבריו של אברהם, מפני שבתשובתו של השטן (שתובא בסמוך, על פי המשך הכתוב באיוב) נאמר: "הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ, תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ" (מהרש"א).

30. טוב לי להיקרא שוטה כל ימי, ולא להיות רשע לפני המקום (ערוך לנר); עבד ה' הנני, ומקיים את ציוויו פשוטו כמשמעו (שיחות מוסר, שם); יתכן שהצדק עמך בחישוביך, אבל אני בתומי אלך, ואף על פי שזהו נגד השכל, אני מקיים ציוויו (אמת ליעקב, שם).

31. תוספות בבא מציעא נח, ב ד"ה הלא. [כִּסְלָה היא מלשון בטחון (תוספות שם). והיינו, שהשטן מראה לאברהם ששמיעה בקול ה' אינה מצמיחה טובה, אלא גורמת רעה (ועיין עוד מהרש"א).]

32. כלומר, איך יתכן שאובַד בצדקי, אחרי שהנני נקי מכל חטא ופשע, וכל מגמתי היא רק לקיים ציווי ה'; בודאי שהוא בחסדו יַטה עלי לטובה (ערוך לנר).

33. מחיצה המבדילה בין מקום השכינה לבין הנבראים (רש"י ברכות יח, ב ד"ה הפרגוד). [פעמים שדברים נסתרים מתגלים לנבראים "מאחורי הפרגוד"; ראה ברכות שם וחגיגה טו, א.]

34. כפי שבאמת אירע בסופו של דבר (ראה בראשית כב, ט-יג). [אמנם השטן ביקש, על סמך ידיעה זו, למנוע את אברהם כבר מתחילה מלהקריב את בנו.]

35. [אין הכוונה שידע אברהם כבר מלכתחילה שדברי השטן הם אמת, שהרי לא נודע לו דבר זה עד לבסוף. אלא הכוונה, שהיה ראוי להאמין לדברים אלו אם היו נשמעים מפה נאמן, אחרי שכבר הבטיח ה' לאברהם "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע". אבל אחרי שיָצאו דברים אלו מפיו של בדאי, דן אברהם אבינו ששקר הם (החיד"א בפתח עינים).

בַּדָּאי הוא מי שרגיל לערב שקר בדבריו כפי העולה על רוחו, ומתרגל בזה עד שנעשה אצלו כמו טבע, ועל כן אי אפשר להאמין לדבריו, שכבר הטביע בו רעה זו, שלא יוכל לצאת מתוך פיו דבר נקי מן הכזב (מסילת ישרים פרק יא ד"ה והנה דבר השקר).]

36. כלומר, אתה לא היית בן דעת ולא יכולת למחות, ואילו אני הייתי כבר גדול (ראה בראשית יז, כה), והיה בידי למחות, ולא מחיתי (עץ יוסף).

[מילת יצחק נזכרה בפרשה הקודמת לפרשת העקידה, ועל כן דורשת הגמרא שנסיון העקידה קשור לדברים שנאמרו ביחס לענין המילה (גור אריה; ועיין מהרש"א).]

37. מדברים אלו משמע לכאורה שהנסיון בא לאמֵת את דברי יצחק, שמוכן הוא לזבוח את עצמו להקב"ה. ויש להקשות, שאם כן היה זה נסיון **ליצחק**, ומדוע נאמר "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת **אַבְרָהָם**"?

ומבאר ב"סנהדרי קטנה", שבודאי עיקר הנסיון היה מיועד לאברהם. שכבר משׁשת ימי בראשית היה הקב"ה עתיד להעמיד את אברהם בעשרה נסיונות, כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. שהעולם נברא בזכות אברהם (ראה בראשית רבה יב, ט), וכל מאמר היה בזכות נסיון אחד של אברהם (עיין רש"י אבות ה, ג). בכל אחד מתשעת הנסיונות הראשונים היה ביד הקב"ה לנסות אותו בכל עת שירצה, אבל בנסיון העקידה לא רצה הקב"ה לנסותו, כדי שלא לצער את יצחק. אמנם "אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", כשיצחק גילה את נכונותו לזבוח עצמו, מיד "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" בנסיון העשירי המיועד לו.

38. כלומר, שהתנבא בשם ה' לעבוד עבודה זרה (רש"י). [הגמרא להלן (צ, א) תדון אם הדין של "נביא שהדיח" נוהג דוקא בנביא המדיח לעבודה זרה, או גם בנביא המדיח לעבור על שאר מצוות התורה.]

התורה יחדה פרשה נפרדת לענינו של נביא המדיח (דברים יג, ב-ו): "כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם, וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת, וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר: 'נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם'; לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא, אוֹ אֶל חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא, כִּי מְנַסֶּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם, לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם ... וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת, כִּי דִבֶּר סָרָה עַל ה' אֱלֹהֵיכֶם ... לְהַדִּיחֲךָ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ, וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ". פרשה זו של נביא שהדיח באה בנוסף לפרשה העוסקת במסית (שאינו נביא), הכתובה לאחר פרשת נביא שהדיח (שם ז-יב), וכן בנוסף לפרשה העוסקת בנביא שקר (שאינו מדיח לעבודה זרה), הכתובה במקום אחר (שם יח, כ). הברייתא שלפנינו (והסוגיא שבעקבותיה) עוסקת בדינו של הנביא שעליו מדובר בפרשה זו, דהיינו נביא שקר המדיח לעבוד עבודה זרה בשם ה'.